

Justyna Sprutta

Teologia ikony Świętej Rodziny

Salvatoris Mater 10/4, 166-171

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Napisana przez s. Miriam od św. Krzyża ikona *Święta Rodzina* nie ma „odpowiednika” w ikonach stanowiących historyczne i artystyczne dziedzictwo chrześcijańskiego Wschodu. Wizerunek ten – mimo iż namalowany w „stylu wschodnim” – *de facto* należy do tradycji katolickiej. Na chrześcijańskim Wschodzie, gdy chodzi o Świętą Rodzinę, ikonami ukazującymi Ją są takie chociażby wizerunki, jak „Boże Narodzenie”, „Ofiarowanie Jezusa” czy „Trzy radości”. Należy jeszcze tutaj dopowiedzieć, że ikona – która stała się przedmiotem niniejszej refleksji – znajduje się w kaplicy Instytutu Studiów nad Rodziną w Łomiankach.

1. Święta Rodzina w świątyni

Na omawianej ikonie Święta Rodzina znajduje się w świątyni ukazanej bardzo skromnie, gdyż architektura jest w ikonach elementem anegdoty, czyli elementem drugorzędym. Wejście do świątyni stanowią dwie złote kolumny, sugerujące portal. Złoto jest tutaj „kolorem” nie tylko kolumn, ale także kręgu Nieba, aureoli, szat Chrystusa, obłamowania tuniki Matki Bożej, jak i liter będących imieniem ikony i zarazem imieniem jej świętego prototypu.

Justyna Sprutta

Teologia ikony Świętej Rodziny

SALVATORIS MATER
10(2008) nr 4, 166-171

„Kolor” złoty w ikonach jest kolorem „priorytetowym”, gdyż stoi na szczycie hierarchii barw stosowanych w ikonie. Stanowi on symbol m.in. Boskości, przynależności do sfery *sacrum*, także raj¹. W tym kontekście kolumny flankujące wejście do świątyni można zinterpretować jako „bramę” do nieba².

W głębi owej świątyni widoczny jest krąg koloru zielonego, który to krąg stanowi symbol m.in. *sacrum*, nadziei i Ducha Świętego, gdzie zieleń ewokuje przemianę (odnowę) – dzięki Duchowi Świętemu - całej rzeczywistości w dobie Paruzji w „nowe niebo” i „nową ziemię” (por. Ap 21, 1). Krąg ten można też interpretować jako rzut czaszy kopuły³

¹ Por. M. BIELAWSKI, *Oblicza ikony*, Kraków 2006, 29. Niebiańska Jerozolima, której obraz stanowi świątynia na ziemi, także nasycona jest złotem. Por. TAMŻE. Por. Ap 21, 21. Szerzej o znaczeniu złota w ikonie: M. BIELAWSKI, *Oblicza ikony...*, 29. Por. M. QUENOT, *Ikona. Okno ku wieczności*, tł. H. Paprocki, Białystok 1997, 101-102. Por. U. JANICKA-KRZYWDA, *Patron, atrybut, symbol*, Poznań 1993, 209. Por. D. FORSTNER, *Świat symboliki chrześcijańskiej. Leksykon*, tł. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Warszawa 2001, 124. Por. K. KLAUZA, *Teologiczna hermeneutyka ikony*, Lublin 2000, 149-150.

² W symbolice chrześcijańskiej kolumny oznaczają też dary Ducha Świętego, apostołów, głosicieli wiary, kaznodziejów, nauczycieli Kościoła, Kościół, sakramenty, siłę, trwałość i stałość. U. JANICKA-KRZYWDA, *Patron, atrybut, symbol...*, 171. Por. M. LURKER, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tł. K. Romaniuk, Poznań 1989, 89.

wieńczącej świątynię, stanowiącej istotny element w bizantyjskiej architekturze sakralnej. Podczas gdy dolna sfera świątyni wskazuje na ziemię (jej symbolem jest kwadrat bądź prostokąt), górna część budowli, tzn. kopuła, swoim „rzutem” symbolizuje niebo. Tym samym tak interpretowana świątynia łączy w jednej rzeczywistości niebo z ziemią.

W centrum owego zielonego kręgu (sugerującego doskonałą, definitywną przemianę w „nowe niebo” i „nową ziemię”) „wpisuje się” Chrystus, będący tutaj niejako Osią całej tej rzeczywistości⁴. Skoro ów krąg oznacza „nową rzeczywistość”,

to sugeruje też obecność Niebiańskiej Jerozolimy, w której centrum króluje Zbawiciel jako Baranek (por. Ap 5, 13). Wraz z Chrystusem, „nowym Adamem”, cała ludzkość zostaje umiejscowiona w owym „sercu” Niebiańskiego Jeruzalem. Warto teraz oddać głos A. Turczyńskiemu, który pisze następująco: *Stojący pod kopułą nieba człowiek jest prawdziwym sercem niebieskiego dzwonu. Bez człowieka, bez tego, który niesie Słowo, niebo byłoby puste. Albowiem ku spełnieniu i wypełnieniu nieba powołał był Pan człowieka. Ku chwale nieba. I człowiek wie o tym. Wie, że niebo jest mu dane, jak życie samo*⁵.

2. Chrystus - Centrum wszystkiego

Na ikonie *Święta Rodzina* Zbawicielowi towarzyszy po obu Jego stronach Matka i św. Józef. Wyglądający na lat dwanaście, młodociany Chrystus stoi na szczycie złotych schodów. To sugerowałoby, że świątynia ukazana na ikonie jest odniesieniem do świątyni jerozolimskiej (por. Łk 2, 41-52). W tym kontekście Zbawiciel reprezentuje tutaj Kościół zarówno nauczający, jak też – ze względu na gest rąk oranta (gest występujący na owej ikonie również u *Theotokos* i św. Józefa⁶) - Kościół wielbiący i błaga-

³ Szerzej o symbolice kręgu, koła, owalu: U. JANICKA-KRZYWDA, *Patron, atrybut, symbol...*, 171. Por. TAMŻE, 212.

⁴ TAMŻE, 171.

⁵ A. TURCZYŃSKI, *Święto ikony*, Poznań 2002, 43. Por. B. ELWICH, *Ikona. Duchowość i filozofia*, Kraków 2006, 136.

jący Boga. Tym samym na ikonie *Święta Rodzina* zaakcentowana zostaje mediatorska rola Chrystusa między Bogiem-Stwórcą a stworzeniem, przy czym Maryja i św. Józef partycypują w owym pośrednictwie.

Święta Rodzina z ikony s. Miriam ewokuje też i uobecnia *communio sanctorum*, ponad którą to wspólnotą unosi się *manus Dei* Ojca. Warto także dodać, że ręce Chrystusa wykonują też kapłański gest ofiarowania, wskazując ponadto na Maryję i św. Józefa. Zatem Chrystus obecny jest na tej ikonie także jako Arcykapłan (i zarazem jako Ofiara). W tym kontekście ikona odsłania swój wymiar eucharystyczny, w którym to wymiarze uczestniczy całe stworzenie, na czele z *Theotokos* i św. Józefem.

Należy jeszcze dopowiedzieć, że gest rąk Maryi i św. Józefa jest także gestem rodzicielskiej opieki i miłości, gdyż ręce te nie tylko eksponują Chrystusa, ale zdają się Go „chronić”. Na tę obopólną miłość wskazują też ząbujące się z nimbem krzyżowym Zbawiciela aureole Matki Bożej i św. Józefa. Warto dopowiedzieć, że widoczne na ikonie bose stopy Chrystusa, Jego Matki i Opiekuna też mają swoje ważne znaczenie, gdyż nagość stóp stanowi tutaj symbol gotowości do podjęcia wyznaczonej misji.

Nie można pominąć w refleksji nad ikoną s. Miriam szat ukazanych na ikonie postaci. Zbawiciel ma na sobie złotą tunikę z jasnoczerwonym oblamowaniem oraz złotą, „zawierającą” nutę czerwieni, szatę wierzchnią. W przeciwieństwie do złota czerwień szat jest niejako „zgaszona”, stąd nasuwa się wniosek, że być może chodziło tutaj o zaakcentowanie przede wszystkim Bóstwa Chrystusa. Złoto byłoby symbolem Jego Boskości, natomiast „niknąca” czerwień – symbolem natury ludzkiej Zbawiciela. Kolor szat Odkupiciela nie jest zgodny z kanonem, gdyż *de facto* tunika Chrystusa powinna być czerwona, a nawet purpurowa (gdzie purpura stanowi symbol zarówno królewskiej, jak i kapłańskiej godności Zbawiciela), natomiast szata wierzchnia powinna być koloru błękitnego bądź niebieskiego, oznaczającego Jego naturę Boską. Te dwa kolory – czerwień (purpura) i błękit (niebieski) – są zatem „ilustracją” unii hipostatycznej w Osobie Chrystusa.

Theotokos ma natomiast na sobie niebieski maforion wskazujący na Jej Boże macierzyństwo⁷. Szal ten – oblamowany złotą kajmą⁸ - zdobią

⁶ Warto tutaj dodać, że w symbolice chrześcijańskiej ręka lewa oznacza potrzeby ziemskie i cielesne, jak też życie aktywne, ręka prawa natomiast – chwałę życia wiecznego i życie kontemplacyjne. U. JANICKA-KRZYWDA, *Patron, atrybut, symbol...*, 183.

⁷ Rzadziej można ujrzeć Matkę Bożą na ikonach w niebieskim maforionie. I. Jazykowa podaje, że niekiedy w takim maforionie wyobrażano Maryję na ikonach z Bizancjum, z Bałkanów, ale także w takim maforionie, tzn. niebieskim, namalował Marię Teofanes Grek w rzędzie ikon *Deesis* w soborze Zwiastowania moskiewskiego Kremla, chcąc być może w ten sposób zaakcentować dziewictwo, nieskalaność i czystość Matki Bożej. I. JAZYKOWA, *Świat ikony*, tl. H. Paprocki, Warszawa 2003, 122.

trzy złote gwiazdki, stanowiące symbol Jej dziewictwa przed, w czasie i po narodzeniu Chrystusa⁹, natomiast tunika Maryi jest koloru czerwonego o odcieniu purpury, wskazującą na godność *Theotokos* jako Matki Króla¹⁰. Niebieska barwa maforionu może tutaj oznaczać nie tylko niebo czy ukierunkowanie ku wieczności, ale także takie przymioty Maryi, jak chociażby wiarę, pokorę, mądrość, wierność, stałość, trwanie w Bogu¹¹. Natomiast czerwień tuniki *Theotokos* jest także symbolem nieba (dodajmy, że np. na ikonach nowogrodzkich tło jest tego właśnie koloru), ale również symbolem świętości, miłości, ofiary, bogactwa (Matka Boża jest bowiem bogata w łaskę Bożą), jak i Ducha Świętego (który Ją osłonił w misterium wcielenia)¹².

Tunika św. Józefa jest natomiast koloru zielonego. Barwa ta sugeruje tutaj ukierunkowanie duszy tego świętego ku dobrom niebiańskim¹³, chociaż występuje ona na ikonach przede wszystkim jako symbol odrodzenia, nadziei, spokoju, równowagi. Ponadto zieleń jako kolor przynależy w ikonach prorokom. Można rzec, że to ostatnie znaczenie koloru tuniki św. Józefa wskazuje na fakt, iż święty ten należy do starotestamentowego ludu Izraela, ludu „rodzącego” proroków¹⁴. Natomiast brązowy kolor szaty wierzchniej św. Józefa nie oznacza w tym kontekście - jak to się przyjęło w kanonie kolorów w ikonach - ziemi, rozpadu czy jesieni, ale wskazuje na zanurzenie stworzonej rzeczywistości w rzeczywistości nadprzyrodzonej¹⁵.

Jak już wcześniej wspomniano, Chrystus w otoczeniu Matki i Opiekuna stoi na szczycie złotych schodów, które tak naprawdę są stopniami ołtarza¹⁶. Złote schody wskazują tutaj na Boską genezę świętego miejsca, w którym to miejscu sam Chrystus jako Kapłan składa Siebie – Ofiarę - w Eucharystii. W świątyniach schody te pokryte są często szkarłatnym

⁸ E. SMYKOWSKA, *Ikona. Mały słownik*, Warszawa 2002, 48. Kajma jest znakiem chwały Maryi, wypływającym z faktu, że została Matką Syna Bożego. TAMŻE.

⁹ Por. I. JAZYKOWA, *Świat ikony...*, 121.

¹⁰ E. SMYKOWSKA, *Ikona. Mały słownik...*, 43.

¹¹ K. KLAUZA, *Teologiczna hermeneutyka ikony...*, 150. Por. D. FORSTNER, *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, 116. Por. U. JANICKA-KRZYWDA, *Patron, atrybut, symbol...*, 211. Por. M. QUENOT, *Ikona. Okno ku wieczności...*, 98.

¹² K. KLAUZA, *Teologiczna hermeneutyka ikony...*, 150. Por. M. QUENOT, *Ikona. Okno ku wieczności...*, 100.

¹³ D. FORSTNER, *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, 123.

¹⁴ Por. K. KLAUZA, *Teologiczna hermeneutyka ikony...*, 150. Por. M. QUENOT, *Ikona. Okno ku wieczności...*, 101. Por. U. JANICKA-KRZYWDA, *Patron, atrybut, symbol...*, 212.

¹⁵ K. KLAUZA, *Teologiczna hermeneutyka ikony...*, 150. Por. M. QUENOT, *Ikona. Okno ku wieczności...*, 102.

¹⁶ W chrześcijańskiej interpretacji schody symbolizują apostołów i męczenników, ale przede wszystkim samego Chrystusa jak również ludzkie serce. Por. U. JANICKA-KRZYWDA, *Patron, atrybut, symbol...*, 219.

dywanem, którego czerwień ewokuje krwawą ofiarę Zbawiciela na Golgocie. Schody te stanowią także symbol drogi krzyżowej, której celem – czyli szczytem Golgoty – jest tutaj ołtarz jako „serce” świątyni.

Ofiarę - dokonującą się na ołtarzu - przyjmuje Bóg Ojciec, ukazany na ikonie klasycznie, za pomocą *manus Dei* wyłaniającej się z segmentu nieba¹⁷. Krąg, w którym widnieje owa błogosławiąca ręka Boga Ojca, załącza się niejako z nimbem Syna ofiarującego się na ołtarzu. Na ikonie tej – oprócz Ojca i Syna – obecny jest także Duch Święty. Obecność Trzeciej Osoby Boskiej sugeruje tutaj – jak już wspomniano wyżej – zielony kolor centralnego kręgu. Zatem można tu mówić o trynitarnym wymiarze dokonującej się na ikonie Eucharystii, lub o trynitarnej obecności Boga w życiu każdej chrześcijańskiej rodziny. Skoro zielony krąg wskazuje na teofanię Ducha Świętego, to cała rzeczywistość liturgiczna i zarazem rzeczywistość rodziny zostaje ogarnięta uświęcającą i teotyżującą mocą tej Osoby Boskiej.

W ów zielony krąg wpisuje się także krzyż Chrystusa, którego sugerowana w ikonie pionowa belka wyznacza oś przecinającą złote schody, postać Zbawiciela i segment nieba z *manus Dei*, natomiast poziomą belkę krzyża sugeruje rytm rąk Chrystusa, *Theotokos* i św. Józefa. Nie bez znaczenia jest tutaj dostrzeżenie w omawianej ikonie krzyża, gdyż dogmat o odkupieniu powinien stanowić centrum życia religijnego rodzin chrześcijańskich, które to życie koncentruje się przecież wokół Eucharystii.

Omówiona ikona ukazuje świątynię z Rodziną we wnętrzu. W centrum tej Rodziny znajduje się Chrystus i Eucharystia. Taka sytuacja jest wzorcową dla wszystkich rodzin chrześcijańskich, które autentycznie żyją wiarą. Rodziny te są świętą wspólnotą, realizującą na co dzień wiernie Ewangelię, domowym Kościołem. Na tę godność rodziny chrześcijańskiej (wzorującej się na Świętej Rodzinie) wskazuje też imię ikony: *Hagios Oikos*, oznaczające zarówno „Święty Dom”, jak i „Świętą Rodzinę”.

Justyna Sprutta
Wydział Teologiczny UAM (Poznań)

ul. Targowa 9d/15
PL - 63-400 Ostrów Wielkopolski

e-mail: jsprutta@o2.pl

¹⁷ Por. TAMŻE, 183.

La teologia dell'icona della Santa Famiglia

(Riassunto)

L'autrice prende in esame il contenuto iconografico dell'icona contemporanea della Santa Famiglia dipinta da suor Miriam.

L'articolo è diviso in due parti: 1) La Santa Famiglia nel tempio, 2) Il Cristo come il Centro dell'universo.

Nel centro della Santa Famiglia si trovano il Cristo e l'Eucaristia. Questo appare paradigmatico per tutte le famiglie cristiane. La famiglia è la santa comunità che vive di fede e realizza fedelmente il vangelo. E' la Chiesa domestica.